

MAREK KOZAK

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku
ORCID: 0000-0003-4116-3271

Działalność opozycyjna studentek z duszpasterstwa akademickiego i NZS w Białymstoku na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku

Jedną z przyczyn popularności opozycyjnych ruchów studenckich w latach osiemdziesiątych była zależność utworzonego w 1973 r. Socjalistycznego Związku Studentów Polskich (SZSP) od PZPR. Studenci alternatywy szukali m.in. w środowiskach katolickich, stąd ich czynny udział w Klubach Inteligencji Katolickiej (KIK) i duszpasterstwach akademickich (DA)¹. Natomiast powstanie i działalność NZS-ów była już ściśle związana z wydarzeniami sierpnia 1980 r.² Dużą rolę w ich funkcjonowaniu i działalności odegrały również kobiety, którym coraz więcej miejsca poświęca się w badaniach naukowych prowadzonych przez historyków. Zadaniem niniejszego artykułu jest ukazanie działalności opozycyjnej białostockich studentek od końcówki lat siedemdziesiątych do pełnej aktywizacji środowiska akademickiego i powstania Niezależnego Zrzeszenia Studentów.

Jako pierwsza uczelnia wyższa na mapie ośrodków akademickich w Białymstoku w historii PRL pojawiła się w 1950 r. Akademia Medyczna im. Juliana Marchlewskiego. W latach sześćdziesiątych utworzono Wyższą Szkołę Inżynierską (w 1974 r. przekształconą w Politechnikę Białostocką, PB) i Filię

¹ Historia duszpasterstw coraz częściej stanowi temat pracy historyków. Warto zwrócić uwagę m.in. na: *Duszpasterstwa środowiskowe w latach 1945–1989*. Archidiecezja krakowska, red. C. Kuta, J. Marecki, Kraków 2014; „Oaza wolności”. *Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011; *Środowisko studenckie w krajach bloku sowieckiego 1945–1990*, red. K. Dworaczek, K. Łągojda, Wrocław–Warszawa 2020; M. Przybysz, *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945–1989*, Łódź 2008; A. Zawadzka, *Duszpasterstwo polskie na Wileńszczyźnie w okresie sowieckim (1944–1990)*, Białystok 2017.

² Zob. m.in.: *Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981. Wybór dokumentów*, oprac. K. Dworaczek, Warszawa 2012; *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów*, t. 1, 1980–1981, oprac. H. Głębocki, M. Kasprzycki, Kraków 2014; *Wybraliśmy wolność. NZS Białystok 1980–1990*, red. A. Malczyk, J. Żabiuk, Białystok 2014; K. Bondaryk, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Białymstoku w latach 1980–1981*, Białystok 1999; K. Dworaczek, *Burzliwa dekada. NZS we Wrocławiu 1980–1989*, Warszawa 2012; T. Kurpierz, *Zbuntowani. Niezależne Zrzeszenie Studentów w województwie katowickim 1980–1989*, Katowice 2012.

Uniwersytetu Warszawskiego (FUW). Ponadto w latach siedemdziesiątych ośrodki akademickie Białegostoku rozszerzyły się o Filię Akademii Muzycznej i Wydział Lalkarski Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej. W 1980 r. na pięciu wyższych uczelniach miasta studiowało (w systemie stacjonarnym) blisko 7 tys. studentów, a kadra naukowa liczyła ok. tysiąca pracowników. Największymi uczelniami były: Akademia Medyczna, Filia UW i Politechnika Białostocka. Każda z nich kształciła ponad 2 tys. studentów³.

Pierwsze próby utworzenia duszpasterstwa akademickiego w Białymstoku księża podejmowali już w latach pięćdziesiątych. Od 1952 r. w Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku wykładał ks. Witold Pietkun, prowadząc w tym czasie duszpasterstwo akademickie. Jednak w 1958 r., w wyniku interwencji władz państwowych, został odwołany ze stanowiska profesora i mianowany wikariuszem parafii św. Rocha w Białymstoku⁴. W latach pięćdziesiątych działalnością duszpasterską w środowisku akademickim zajmował się również ks. Henryk Gulbinowicz. W 1956 r. został wikariuszem kościoła farnego w Białymstoku. Kierował wówczas Akademickim Klubem Katolickim w Akademii Medycznej. Od początku prowadzenia tej działalności znalazł się w centrum zainteresowania aparatu bezpieczeństwa⁵.

W programie działań operacyjnych Wydziału III KW MO w Białymstoku na lata 1975–1980 czytamy, że wśród kadry naukowej i studentów nie notowano poważniejszych zagrożeń, ale podkreślano, że „poważną negatywną rolę usiłuje odegrać kler katolicki, który swymi wpływami zamierza objąć jak największą rzeszę studentów i pozyskać sobie kadre naukowo-dydaktyczną”. Szacowano, że w pielgrzymkach i spotkaniach DA w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych brało udział średnio ok. 50–90 studentów i 30 uczniów i absolwentów szkół średnich. Ponadto „bezpieka” stwierdziła w kilku przypadkach wśród młodzieży szkolnej „błędne interpretowanie najnowszej historii Polski”, gdyż ich przekonania zawierały akcenty antyradzieckie. Według pracowników resortu niektórzy nauczyciele tendencyjnie naświetlali sojusz polsko-radziecki. Sprawą zainteresowano Kuratorium Okręgu Szkolnego w Białymstoku, w wyniku czego wizytowano wiele lekcji historii i wychowania obywatelskiego w szkołach⁶.

Ranga duszpasterstw w regionie wzrosła rzeczywiście dopiero w latach siedemdziesiątych. Jeszcze od 1969 r. ks. Jerzy Giształowicz organizował i pro-

³ K. Bondaryk, *Niezależne Zrzeszenie Studentów...*, s. 7.

⁴ K. Sychowicz, *Pięć lat infiltracji. Kuria białostocka za rządów biskupa Henryka Gulbinowicza (1970–1975)* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 17.

⁵ *Idem*, *Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w województwie białostockim w latach 1944–1975*, Białystok 2012, s. 287.

⁶ AIPN Bi, 045/2162/13, Program działań operacyjnych Wydziału III KW MO w Białymstoku do 1980 r., 23 IX 1975 r., k. 7–8.

wadził ośrodek duszpasterstwa akademickiego przy białostockiej parafii pw. Chrystusa Króla i św. Rocha. W połowie lat siedemdziesiątych DA rozszerzyło się na drugą parafię – pw. Najświętszej Maryi Panny. Utworzono wówczas kolegium duszpasterzy akademickich Archidiecezji w Białymstoku, któremu przewodniczył ks. Alfred Ignatowicz. Ponadto w jego składzie znaleźli się księża: Jerzy Giształowicz, Wacław Lewkowicz, Jan Nieciecki i Stanisław Szczepura⁷.

Warto podkreślić, iż Wydział IV KW MO w Białymstoku prognozował, że działalność DA zostanie jeszcze bardziej uaktywniona, w związku z objęciem 27 listopada 1974 r. stanowiska przewodniczącego Komisji Episkopatu ds. DA przez ówczesnego administratora diecezji białostockiej bp. Henryka Gulbinowicza i nadanie większej rangi ośrodkowi białostockiemu jako ośrodkowi eksperymentalnemu. Odnotowano także, iż w latach 1970–1974 „narastał problem związany z działalnością »oaz«”. Zwrócono uwagę, że w budynkach stanowiących własność kościelną utworzono stałe ośrodki szkoleniowe w Białowieży i Niewodnicy, a pod kątem pracy z młodzieżą przygotowywano dziewiętnastu młodych księży⁸. Ponadto działający w diecezji od lat siedemdziesiątych Ruch Światło-Życie uznawany był przez SB za niebezpieczny dla ateistycznego wychowania młodzieży⁹.

Ksiądz Jerzy Giształowicz osiągał dobre wyniki w pracy ze studentami, a w latach osiemdziesiątych powszechnie uważany był za jednego z najbardziej zaangażowanych duchownych w pomoc opozycji w regionie. Nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie to, że – jak wynika z materiałów SB – kapłan był tajnym współpracownikiem komunistycznej „bezpieki”. Od 1968 r. ks. Giształowicz był rozpracowywany przez Wydział IV KW MO w Białymstoku, natomiast 14 sierpnia 1971 r. został pozyskany do współpracy. Nadano mu pseudonimy: „Eryk”, „Kazimierz”, „Przemysław” i „Sielecki”¹⁰.

Pod koniec lat siedemdziesiątych powstawać zaczęły ugrupowania antykomunistyczne nawiązujące do prawicowej myśli politycznej. W 1977 r. powołano do życia Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) oraz dwa lata później Ruch Młodej Polski (RMP). Wydział III KW MO w Białymstoku przewidywał, iż w planach utworzenia „Ruchu Młodych” wykorzystane będą ośrodki duszpasterstwa akademickiego. Zgodnie z opracowanym planem operacyjnych przedsięwzięć w sprawie obiektowej krypt. „Wierni”, za pośrednic-

⁷ T. Danilecki, *Między Marcem a Sierpniem. Przykłady postaw opozycyjnych mieszkańców Białostocczyzny w końcu lat sześćdziesiątych i w latach siedemdziesiątych XX w.*, „Studia Podlaskie” 2018, t. 26, s. 121–122.

⁸ AIPN Bi, 045/2162/1, Plan działań operacyjnych Wydziału IV SB KW MO w Białymstoku w latach 1975–1980, 19 IX 1975 r., k. 7.

⁹ K. Sychowicz, *U progu przemian. Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Polsce północno-wschodniej w latach 1975–1980* [w:] *PRL na pochylni (1975–1980)*, red. M. Bukala, D. Iwaneczko, Rzeszów 2017, s. 726.

¹⁰ *Idem, Władze komunistyczne...*, s. 511.

twem osobowych źródeł informacji ps. ps. „Agata”, „Ewa”, „Prezes”, „Przemek”, „Wojtek” oraz przy współdziałaniu i wykorzystaniu osób „będących na stanie” Wydziału IV KW MO, „bezpieka” miała kontrolować działalność ośrodków DA w Białymstoku¹¹. Ze środowiska akademickiego szczególną kontrolą objęci byli studenci Akademii Medycznej w Białymstoku – Jacek Smykała i Marzena Zagórska, wobec której realizowano sprawę operacyjnego sprawdzenia (SOS) o krypt. „Studentka”. Nadzorujący ją na bieżąco sierż. sztab. S. Pietruczynik relacjonował: „[...] należy ona do ścisłego aktywu DA w ośrodku przy kościele św. Rocha. Utrzymuje bliskie kontakty z klerem. W jej mieszkaniu odbywają się spotkania kleru z aktywistami DA”¹².

W lutym 1978 r. TW „Eryk” w rozmowie z sierż. sztab. Pietruczynikiem przekazał informacje dotyczące m.in. „nieformalnej grupy” Marzeny Zagórskiej. Otóż w jej mieszkaniu raz w tygodniu w każdy czwartek odbywały się spotkania w gronie ok. 8 osób, z udziałem m.in. ks. Stanisława Szczepury. Jej działalność nie wykraczała jednak poza ramy religijne. Ponadto na początku roku akademickiego grupa ta zamierzała brać udział w „dzieleniu się Ewangelią” wraz z innymi w kaplicy akademickiej, natomiast „[...] doszli jednak do wniosku, że są bardziej zaawansowani od początkujących i dlatego też powrócili do poprzedniej formy, tj. spotkań u Marzeny”¹³.

Poza działalnością DA, niepokój SB budził również ruch oazowy. TW „Eryk” dostarczał informacji o wspomnianej grupie Marzeny Zagórskiej co najmniej od marca 1977 r. Wówczas poinformował, że tworzy ją zarówno młodzież studencka, jak i szkolna (w tym oazowa). Ich duchowymi przywódcami byli księża Szczepura i Abramowicz. Najliczniejsze grono zbierało się właśnie wtedy, gdy udział w spotkaniach brali wspomniani kapłani. Ponadto mieszkanie Marzeny Zagórskiej miało być wykorzystywane „jako coś w rodzaju hoteliku dla gości DA”. Z kolei wśród duszpasterzy akademickich panowało przekonanie, że Służba Bezpieczeństwa posiada swoich agentów w DA, którzy inwigilują zarówno księży, jak i studentów. W tym gronie wymieniano nazwisko lekarza (były działacz DA) oraz dwóch studentów (jeden z nich został pozyskany do tajnej współpracy, nadano mu pseudonim „Prezes”). Podstawą tych podejrzeń były zachowania „[...] wyrażające się w przesadnej gorliwości i aktywności, wypytywanie innych aktywistów o terminy zajęć DA”¹⁴.

¹¹ AIPN Bi, 011/61, Plan organizacyjnego zabezpieczenia środowiska młodzieży szkolnej i akademickiej przed próbami ROPCiO powołania na terenie województwa białostockiego nielegalnej organizacji „Ruch Młodej Polski”, 30 VIII 1979 r., k. 23–24.

¹² *Ibidem*, k. 24.

¹³ *Ibidem*, Wyciąg z notatki informacyjnej ze spotkania z TW ps. „Eryk”, 6 II 1978 r., k. 35.

¹⁴ *Ibidem*, 009/344, Wyciąg z notatki informacyjnej nr 3/77 z TW ps. „Eryk” z 31 III 1977 r., 14 IV 1977 r., k. 29.

Na przestrzeni września i października 1980 r. NZS-y powstały na niemal wszystkich wyższych uczelniach w kraju. W środowisku akademickim Białegostoku zapoczątkowało to rzeczywisty pluralizm, zarówno polityczny, jak i kulturalny. Statut nowej organizacji studenckiej, wspierany akcjami plakatowo-informacyjnymi w celu rejestracji, został w końcu zatwierdzony przez ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki 17 lutego 1981 r.¹⁵

Pod koniec 1980 r. na trzech największych białostockich uczelniach (Filia UW w Białymstoku, Politechnika Białostocka i Akademia Medyczna) trwały prace młodzieży akademickiej nad organizacją Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Zaangażowanie wykazywali na tym polu również kapłani z białostockiego DA. Zamierzali oni rozszerzyć pracę duszpasterską na terenie uczelni. W tym celu odwiedzali poszczególnych rektorów, aby uzyskać zgodę na obecność księży w akademikach i wydzielenie przez władze uczelni specjalnych pomieszczeń do pracy duszpasterskiej¹⁶.

Na początku 1981 r. Wydział IV w ramach kontynuowania działań operacyjno-rozpoznawczych zaobserwował „dalsze uaktywnianie się” działalności białostockich ośrodków duszpasterstwa akademickiego. W styczniu 1981 r. ks. Jerzy Giształowicz po raz pierwszy zorganizował akcję kolędową na terenie Politechniki Białostockiej, Akademii Medycznej i Filii UW, podczas której duszpasterze „dokonali wizytacji pomieszczeń mieszkalnych w poszczególnych akademikach”¹⁷. Księża poza masowym odwiedzaniem studentów w ich mieszkaniach w ramach kolędy, podczas mszy akademickich krytykowali SZSP, twierdząc, że jest to organizacja skorumpowana podobnie jak PZPR, i nawoływali do wstępowania do NZS¹⁸.

Zainteresowanie aparatu bezpieczeństwa wzbudzała również aktywność pracowników Filii UW na rzecz NSZZ „Solidarność”. Do grupy przywódców „znanych z prezentowania negatywnych postaw społeczno-politycznych obecnie i w przeszłości” zaliczano m.in. prof. Andrzeja Stelmachowskiego, doc. Ewę Wipszycką-Bravo i dr. Stanisława Prutisa (pełnił funkcję doradcy prawnego MKZ NSZZ „Solidarność”). Osoby te miały dążyć do ograniczenia wpływu PZPR w środowisku, z racji zaś na zajmowane kierownicze stanowiska w poszczególnych wydziałach uczelni mieli prowadzić politykę kadrową obliczoną

¹⁵ Z. Werra, *Idea społeczeństwa obywatelskiego w działalności „pierwszego” NZS-u (1980–1981)* [w:] *O Polskę wolną! O Polskę solidarną! NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1989*, red. W. Polak, S. Galij-Skarbińska, V. Kmiecik, M. Białkowski, J. Kufel, P. Ruchlewski, Gdańsk 2011, s. 268.

¹⁶ AIPN Bi, 047/2302, Uzupełnienie do kontrwywiadowczej oceny województwa białostockiego z 6 XI 1980 r., 13 XII 1980 r., k. 29–30.

¹⁷ *Ibidem*, Uzupełnienie do kontrwywiadowczej oceny województwa białostockiego za okres od 15 I 1981 r. do 15 II 1981 r., 19 II 1981 r., k. 52.

¹⁸ K. Sychowicz, *NSZZ „Solidarność” Region Białystok* [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 5: *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 464.

na zatrudnianie osób o poglądach klerykalnych bądź sympatyzujących z Komitetem Samoobrony Społecznej „KOR”. Wszelkie działania miały być prowadzone w ścisłym porozumieniu z księżmi z miejscowych ośrodków, a także przy osobistym udziale ks. Jerzego Giształowicza¹⁹.

Pod koniec listopada 1981 r. na białostockich uczelniach rozpoczęły się strajki okupacyjne zorganizowane przez Niezależne Zrzeszenie Studentów. Głównym powodem akcji protestacyjnej było wprowadzenie przez władze poprawek do społecznego projektu ustawy o szkolnictwie wyższym, ograniczających autonomię wyższych uczelni. Komitety Strajkowe białostockich uczelni zwróciły się do zakładów pracy i robotników o wsparcie i pomoc materialną. Pod apelem podpisali się: Ryszard Zieliński – Filia UW (FUW) w Białymstoku, Janusz Smaczny – Politechnika Białostocka (PB), Małgorzata Kamińska – Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna i Jerzy Górny – Akademia Medyczna (AMB)²⁰. Wspólnym przedsięwzięciem strajkujących uczelni było wydawanie od 24 listopada do 11 grudnia 1981 r. dziewiętnastu numerów „Gazety Strajkowej” (drukowana była w poligrafii uczelnianej FUW). Zarówno przy tym tytule, jak i przy „Informatorze Strajkowym FUW”, pracowały m.in. studentki Agnieszka Nowak i Zofia Samsonowicz²¹.

Strajk białostockich studentów dobiegł końca 13 grudnia 1981 r. Wzięło w nim udział ponad 50 proc. studentów AMB, FUW, PB i PWST, a także spora część pracowników wyższych uczelni. Strajkujący studenci zobowiązali się przekazać obiekt władzom uczelni do godz. 17, tak by od poniedziałku 14 grudnia mogły odbywać się normalne zajęcia dydaktyczne. Strajk zakończyło jednak inne wydarzenie. Rada Państwa na obszarze całego kraju wprowadziła stan wojenny (dekretem datowanym jeszcze na 12 grudnia 1981 r.). Wiadomość o wzmożonej aktywności MO i SB (w nocy z 12 na 13 grudnia) członkom Zrzeszenia przekazał m.in. student FUW Mirosław Gołębiowski, który był świadkiem próby aresztowania ojca, Feliksa Gołębiowskiego (byłego przewodniczącego MKZ). Rozpoczęto wówczas akcję zabezpieczania dokumentów Komitetu Strajkowego i NZS oraz sprzętu poligraficznego, transportując je do Domu Studenta przy ulicy Świerkowej 13²². Pół godziny po północy 13 grudnia formalnie rozpoczęła się akcja „Jodła”, mająca na celu internowanie najaktywniejszych działaczy „Solidarności”²³.

¹⁹ AIPN Bi, 047/2302, Uzupełnienie do kontrwywiadowczej oceny województwa białostockiego za okres od 15 II 1981 r. do 15 III 1981 r., 19 III 1981 r., k. 58–59.

²⁰ M. Kietliński, *Ćwierć wieku podlaskiej „Solidarności”*. NSZZ „Solidarność” Region Białystok 1980–2005, Białystok 2005, s. 98.

²¹ E. Świętochowska, *Formy działalności kobiet w białostockiej opozycji w latach osiemdziesiątych XX wieku* [w:] *Płeć buntu. Kobiety w opozycji społecznej i opozycji w Polsce w latach 1944–1989 na tle porównawczym*, red. N. Jarska, J. Olszak, Warszawa 2014, s. 342.

²² K. Bondaryk, *Niezależne Zrzeszenie...*, s. 75–79.

²³ K. Sychowicz, *NSZZ „Solidarność”...*, s. 470.

Po delegalizacji NZS-u władza nasiliła działania aparatu represji. Przyczyną pierwszych aresztowań w środowisku studenckim był kolportaż „bibuły”. 30 stycznia 1982 r. ppor. KWMO Konstanty Gryc przeszukał pokój studentki II roku Instytutu Architektury PB – Agnieszki Nowak i studentki I roku inżynierii środowiska PB – Wiesławy Alicji Potockiej w Domu Studenta nr 4 przy ul. Zwierzynieckiej 6. Znaleziono tam wydawnictwa bezdebitowe sprzed 13 grudnia 1981 r. („Gazeta Strajkowa”, „Wiadomości Bieżące”), „Biuletyn Informacyjny” Regionu Mazowsze (z 14 stycznia 1982 r.), „Biuletyn Informacyjny” Regionu Białystok (nr 2 z 20 stycznia 1982 r.), a także notatki z wytycznymi działalności Konfederacji Polski Niepodległej, programem szkolenia i projektowaniem podziemnej struktury Związku²⁴. W trakcie przeszukania Agnieszka Nowak przebywała na zajęciach. Informację o tym, że zajmuje się ona rozpowszechnianiem nielegalnych wydawnictw, SB otrzymała od mieszkającego w akademiku konfidenta. Sprawą zajmował się Wydział Śledczy KWMO w Białymstoku, kierownikiem sekcji zaś był wówczas por. Paweł Opaliński²⁵.

Po zatrzymaniu i przesłuchaniu Agnieszki Nowak nastąpiły kolejne aresztowania. 2 lutego 1982 r. wniosek o wszczęcie śledztwa postawiono również Sławomirowi Raube z Filii UW. Zarzutem był kolportaż nielegalnych wydawnictw, które miały zawierać „fałszywe wiadomości mogące wywołać niepokój publiczny lub rozruchy, a także kontynuowania przez wymienionych działalności w rozwiązany NZS”. Ostatecznie po częściowej zmianie zeznań przez Agnieszkę Nowak śledztwo przeciw Sławomirowi Raube zostało umorzone²⁶.

W kolejnych dniach dokonano następnych aresztowań. Zatrzymano Michała Bojanowskiego z Politechniki Białostockiej, Tomasza Kleszczewskiego z Filii UW i jego sympatię Ewę Dmitruk. 11 lutego 1982 r. serię aresztowań tymczasowo zakończyło zatrzymanie studenta IV roku filologii polskiej Filii UW w Białymstoku – Andrzeja Ciszewskiego. W każdym z tych przypadków, jako opis czynu podawano informację: „W okresie po 13 grudnia 1981 r. rozpowszechniał nielegalnie drukowane wydawnictwa zawieszono NSZZ »Solidarność« zawierające fałszywe wiadomości mogące wywołać niepokój publiczny lub rozruchy”²⁷.

28 kwietnia 1982 r. SB przeprowadziła dużą akcję „prewencyjnych” aresztowań w środowisku akademickim przed pochodami pierwszomajowymi. Naczelnik Wydziału Śledczego KWMO w Białymstoku ppłk mgr A. Lebedziń-

²⁴ AIPN Bi, 07/147/1, Protokół z przeszukania pokoju nr 524 w DS nr 4 przy ulicy Zwierzynieckiej 6, 30 I 1982 r., k. 1.

²⁵ M. Kietliński, *Szkice do dziejów stanu wojennego w województwie białostockim*, Białystok 2012, s. 58.

²⁶ AIPN Bi, 07/147/1, Postanowienie o wszczęciu śledztwa w sprawie rozpowszechniania nielegalnych wydawnictw przez Agnieszkę Nowak i Sławomira Raube, 2 II 1982 r., k. 3.

²⁷ *Ibidem*, Wniosek o przedstawienie zarzutów Andrzejowi Ciszewskiemu, 15 II 1982 r., k. 20.

ski poinformował w szyfrogramie naczelnika Inspekcji Biura Śledczego MSW w Warszawie, iż po uzyskaniu postanowień Prokuratury Wojskowej, dokonano 42 przeszukań u 40 osób. Siłami kilku wydziałów KWMO u 13 osób łącznie skonfiskowano: 1190 ulotek pisanych na maszynie i odbitych na powielaczu białkowym, w treści nawołujących do bojkotu święta 1 Maja, sygnowanych przez Demokratyczny Ruch Oporu „Solidarność”; 611 ulotek z odezwą „do mieszkańców Białegostoku”, sygnowanych przez ZR NSZZ „Solidarność”; 452 ulotki „Nie idź na pochód”, sygnowane przez NZS Białystok; 27 egz. dwukartkowych informatorów „Demokratyczny Ruch Oporu” (nr 2 z kwietnia 1982 r.), 10 egz. „Studenckiego Biuletynu Wojennego” (nr 1 z 17 kwietnia 1982 r.), 8 egz. „Biuletynu Informacyjnego” NSZZ „Solidarność” (nr 14 z 22 kwietnia 1982 r.), 4 egz. wydawnictwa im. Konstytucji 3 Maja „Białoleka” pt. „Przegląd Nr 3” z marca 1982 r., trzy maszyny do pisania, czternaście ryz czystego papieru, dwa oryginalne opakowania czystych matryc białkowych, cztery pieczętki, farby plakatowe, tusze, 471 sztuk druków legitymacji NZS i 14 kart czystego papieru ostemplowanych pieczętką NZS, dwa pudełka farby do powielacza, a także inne przedmioty, tj. tkaniny, zapalki, bagnet, 27 taśm magnetofonowych, wiersze i różne zapiski. Po przeprowadzeniu przesłuchań w areszcie KWMO zatrzymano łącznie 23 osoby, z czego 22 osobom zamierzano postawić zarzuty i zastosować areszt tymczasowy²⁸.

W toku śledztwa wyodrębniono 16 osób, które dołączono do sprawy Agnieszki Nowak, Tomasza Kleszczewskiego i Andrzeja Ciszewskiego. Pozostałych zwolniono lub wytoczono im odrębne procesy. Wśród aresztowanych członków NZS-u i NSZZ „Solidarność” znalazły się m.in.: Anna Prymak (pielęgniarka w Wojewódzkim Szpitalu Zespolonym w Białymstoku), Zofia Samsonowicz (studentka III roku Wydziału Pedagogiki Kulturalno-Oświatowej F UW) i Anna Zimnoch (starsza położna w Wojewódzkim Szpitalu Specjalistycznym w Białymstoku)²⁹.

W czerwcu 1982 r. nastąpiły kolejne aresztowania. Tym razem objęły działaczki NZS Politechniki Białostockiej. Były to Kornelia Dalecka i Mariola Łupińska, studentki kolejno II i III roku Instytutu Architektury PB³⁰. Aresztowane dołączyły do dziewiętnastu wcześniej zatrzymanych działaczy białostockiego NZS-u. Przetrzymany licznego grona aktywnych członków Zrzeszenia oraz długotrwałe śledztwo było poważnym ciosem dla podziemnych struktur studenckich. 6 października aresztowano także Barbarę Walczak (studentka

²⁸ *Ibidem*, Szyfrogram do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW w Warszawie, 28 IV 1982 r., k. 107.

²⁹ *Ibidem*, Meldunek o wszczęciu postępowania przez Wydział Śledczy KWMO w Białymstoku i Prokuraturę Rejonową w Białymstoku w sprawie dotyczącej kontynuowania działalności zawieszono NSZZ „Solidarność”, 29 IV 1982 r., k. 118–138.

³⁰ *Ibidem*, 07/147/3, Meldunek o przedstawieniu zarzutów Kornelii Daleckiej i Marioli Łupińskiej, 1 VI 1982 r., k. 440–451.

II roku Wydziału Pedagogiki i Psychologii Filii UW), która ostatecznie nie dołączyła do 21 zatrzymanych wcześniej osób³¹.

3 listopada 1982 r. ruszył głośny proces 21 studentów Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku i Politechniki Białostockiej (członków NZS i NSZZ „Solidarność”) oskarżonych m.in. o pisanie, drukowanie i rozpowszechnianie „Biuletynu Informacyjnego”, działalność konspiracyjną, udział w zebraniach „nielegalnych” grup, ukrywanie mienia NZS oraz opracowywanie i wydawanie nielegalnych wydawnictw³². Co warto podkreślić, proces stał się najliczniej obsadzoną sprawą polityczną w stanie wojennym w Białymstoku³³.

Rozprawy odbywały się w największej sali Klubu Garnizonowego w Białymstoku przy ul. Kawaleryjskiej. Przed sądem oskarżał prokurator Józef Rabczewski, z kolei przesłuchania prowadzili funkcjonariusze SB: por. Paweł Opałiński, ppor. Mikołaj Owerczuk, por. P. Panasiuk, ppor. Andrzej Kurek, ppor. Jerzy Szematowicz, kpt. Anatol Pietruczuk, por. Konstanty Gryc, por. Stupak, a nadzorował je komendant wojewódzki MO ds. SB płk Jerzy Michałkiewicz. Natomiast po stronie obrońców znaleźli się m.in. znani warszawscy adwokaci: Piotr Andrzejewski i Władysław Siła-Nowicki³⁴.

Przed rozpoczęciem procesu zwolniono z aresztu i wyłączono ze sprawy z powodu złego stanu zdrowia Annę Prymak. 8 listopada 1982 r. areszt tymczasowy uchylono również wobec Kornelii Daleckiej. W następnych miesiącach kolejni oskarżeni byli zwalniani z aresztu i przed sądem wojskowym odpowiadali z wolnej stopy³⁵.

³¹ K. Sychowicz, *NSZZ „Solidarność”...*, s. 483.

³² Wśród oskarżonych 21 członków NZS-u i NSZZ „Solidarność” znaleźli się: Krzysztof Bondaryk (student IV roku historii w F UW), Andrzej Ciszewski (student IV roku filologii polskiej w F UW), Jacek Jan Cyrta (student III roku fizyki w F UW), Kornelia Dalecka (studentka II roku Instytutu Architektury PB), Marek Dubaniewicz (brygadzysta sceny w Białostockim Teatrze Lalek), Andrzej Gontar (PB), Wojciech Gorczyński (asystent na PB), Jan Kalisz (nauczyciel akademicki w F UW), Tomasz Kleszczewski (student III roku fizyki w F UW), Krzysztof Kozak (student III roku architektury na PB), Mariola Łupińska (studentka III roku architektury na PB), Jarosław Mosiejewski (student IV roku filologii polskiej w F UW), Agnieszka Nowak (studentka II roku architektury na PB), Janusz Okurowski (student IV roku historii w F UW), Wojciech Pietrzak (student III roku architektury na PB), Sławomir Prokopiuk (student III roku na Wydziale Humanistycznym F UW), Zofia Samsonowicz (studentka III roku Wydziału Pedagogiki Kulturalno-Oświatowej F UW), Wojciech Świerzbński (student IV roku administracji w F UW), Tomasz Wiśniewski (nauczyciel języka polskiego, F UW), Anna Zimnoch (starsza położna w Wojewódzkim Szpitalu Specjalistycznym w Białymstoku) oraz Jacek Cezary Żukowski (F UW). Ponadto oskarżono czterech członków NSZZ „Solidarność”: Andrzeja Chwaliboga (starszy asystent Instytutu Architektury na PB), Bogusława Lidera (student IV roku na Wydziale Pedagogiki Kulturalno-Oświatowej F UW), Olega Łatyszonka (nauczyciel historii w Technikum Mechanizacji Rolnictwa w Supraślu) oraz Annę Prymak (pielęgniarka w Wojewódzkim Szpitalu Zespolonym w Białymstoku).

³³ K. Bondaryk, *Niezależne Zrzeszenie...*, s. 82.

³⁴ M. Kietliński, *Szkice do dziejów...*, s. 64–65.

³⁵ K. Bondaryk, *Niezależne Zrzeszenie...*, s. 83.

Proces ciągnął się do 14 marca 1983 r. Wojskowy Sąd Garnizonowy w Białymstoku w wydanym wyroku na 6 miesięcy pozbawienia wolności skazał Tomasza Kleszczewskiego i Janusza Okurowskiego, rok pozbawienia wolności z zawieszeniem wyroku na 3 lata otrzymali Andrzej Ciszewski, Krzysztof Kozak, Jarosław Mosiejewski i Wojciech Pietrzak, na 9 miesięcy pozbawienia wolności z zawieszeniem wykonania wyroku na 3 lata skazano Zofię Samsonowicz. Sprawę umorzono wobec Kornelii Daleckiej, Marioli Łupińskiej, Agnieszki Nowak, Sławomira Prokopiuka i Jacka Żukowskiego. Z kolei wyrok uniewinniający otrzymali Andrzej Chwalibóg, Andrzej Gontar, Wojciech Gorczyński, Bogusław Lider, Oleg Łatyszonek, Wojciech Świerbiński i Tomasz Wiśniewski (wszyscy nie przyznali się do winy i w śledztwie odmówili składania zeznań)³⁶.

Wyrok nie usatysfakcjonował prokuratora Józefa Rabczewskiego, który złożył odwołanie do Izby Wojskowej Sądu Najwyższego. W czerwcu 1983 r. zdecydowano nawet o ponownym rozpatrzeniu sprawy. Wejściu jej na wokandę zapobiegła jednak amnestia i sprawa została umorzona³⁷.

Działalność NZS-u po procesie praktycznie zamarła. Rolę dominującej organizacji uczniowskiej w regionie zaczął przejmować utworzony w lutym 1982 r. Młodzieżowy Komitet Obrony Społecznej (MłOKOS)³⁸.

Opozycja nadal kontynuowała działalność w podziemiu oraz skupiała się przede wszystkim wokół Kościoła, uczestnicząc w różnych nabożeństwach i uroczystościach. Aktywne pozostawało duszpasterstwo akademickie w Białymstoku, co wiązało się z tym, że było pod obserwacją SB. TW „Paweł” wiosną 1983 r. dostarczał informacje m.in. o członkini DA przy kościele św. Rocha – Beacie Roszkowskiej (studentka II roku wychowania technicznego). Według jego donosów, w środowisku studenckim uważana była za fanatyka religijnego i nazywano ją „zakonnica”, a mogła także podejmować próby propagowania tej działalności na uczelni. Wobec niej prowadzono kontrolę w ramach kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Fanatyczka”³⁹. Ponadto TW „Paweł” w rozmowie z funkcjonariuszem SB przekazał, iż Beata Roszkowska uczestniczy we wszystkich mszach akademickich i rekolekcjach, a także „[...] mówi się o niej, że ma bzika na punkcie religii, namawia innych do uczestniczenia w mszach. Podobno ukończyła jakieś studium czy seminarium katechetyczne. Często przezywają ją zakonnica. Pamiętam, że kiedyś podczas zajęć z historii, gdy wykładowca mówił o podziale Kościoła, to na przerwie dyskutowała z nim, że niewłaściwie przedstawił ten temat – tak więc jakąś wiedzę z tego zakresu

³⁶ K. Sychowicz, *NSZZ „Solidarność”...*, s. 484.

³⁷ M. Kietliński, *Szkice do dziejów...*, s. 65–66.

³⁸ *Idem*, *Niezależny ruch młodzieżowy na Białostocczyźnie w latach 1980–1989*, Białystok 2005, s. 15.

³⁹ AIPN Bi, 012/490, Meldunek operacyjny dotyczący objęcia kontrolą figurantki prowadzonej w ramach kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Fanatyczka”, 14 III 1983 r., k. 4–5.

musi posiadać...”⁴⁰. 26 października 1983 r. w Wojewódzkim Urzędzie Spraw Wewnętrznych (WUSW) w Białymstoku przeprowadzono ze studentką rozmowę „profilaktyczną”. Zasadniczym jej celem było „zneutralizowanie w przyszłości niepożądanych zachowań figurantki”. Zwrócono jej również uwagę na to, że uczelnia nie jest właściwym miejscem dla podnoszenia i propagowania problematyki religijnej. W związku z powyższym kwestionariusz ewidencyjny o krypt. „Fanatyczka” zakończono 29 października 1983 r. Natomiast osobę Beaty Roszkowskiej kontrolowano nadal w ramach sprawy obiektowej o krypt. „Wierni”⁴¹.

Od jesieni 1984 r. działalność podziemnej „Solidarności” i opozycji antykomunistycznej ograniczała się przede wszystkim do manifestowania swojego istnienia na uroczystościach religijnych. Opinią publiczną w Polsce wstrząsnęło zamordowanie ks. Jerzego Popiełuszki. 11 listopada 1984 r. w Suchowoli bp Edward Kisiel odprawił uroczystą Mszę Świętą za jego duszę. Przybyło ok. 7 tys. osób z Białegostoku, okolicznych miejscowości, a także z Warszawy i innych miast Polski. Od tej pory w Suchowoli w każdą drugą niedzielę miesiąca cyklicznie odprawiano msze święte w intencji Ojczyzny. Organizatorem akcji był ks. Stanisław Suchowolec, wyjazdy zaś organizowała białostocka „Solidarność”⁴².

Na spotkaniach wojewody białostockiego Kazimierza Dunaja z ks. biskupem Edwardem Kisielem padały stwierdzenia, że niektórzy kapłani zbyt angażują się w działalność antypaństwową. Z notatki operacyjnej dotyczącej oceny sytuacji politycznej w środowiskach wyznaniowych z 23 września 1985 r. dowiadujemy się, że mimo dość poprawnych stosunków z władzami, biskupi diecezji białostockiej i drohiczyńskiej w praktyce nie przywiązywali większej uwagi do poglądów pozareligijnych podległych im księży. Szczególnie dotyczyło to czterech kapłanów. Wśród nich znalazł się wikariusz parafii Suchowola ks. Stanisław Suchowolec, którego „kazania głoszone i skierowane były przeciwko ustrojowi, przeciwko Związkowi Radzieckiemu i wszystkiemu co laickie”. Co podkreślono, ks. Suchowolec do tych uroczystości „wciągał” młodzież harcerską, studentów, jak również byłych działaczy „Solidarności” Regionu Białystok. W gronie księży „niebezpiecznych” z punktu widzenia władz znalazł się też wspomniany wcześniej duszpasterz akademicki – ks. Jerzy Gisztarowicz⁴³.

⁴⁰ *Ibidem*, Wyciąg z informacji operacyjnej nr 19 z 7 III 1983 r. od TW „Paweł”, 9 III 1983 r., k. 13.

⁴¹ *Ibidem*, Meldunek operacyjny dotyczący przeprowadzonej rozmowy profilaktycznej z Beatą Roszkowską w WUSW w Białymstoku, 29 X 1983 r., k. 19–20.

⁴² K. Sychowicz, *Przyjaciel Sługi Bożego – ks. Stanisław Suchowolec (1958–1989)* [w:] *Nieznani ludzie Kościoła – sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 176.

⁴³ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), KW PZPR w Białymstoku, 2175, Notatka operacyjna dotycząca oceny sytuacji politycznej w środowiskach wyznaniowych, 23 IX 1985 r., k. 178.

Należy podkreślić, że opozycja studencka w Białymstoku ożywiła się przede wszystkim w wyniku „wydarzeń sierpniowych”, a w pełni zaktywizowało to środowisko dopiero powstanie NZS-u. Sporo rolę odegrały w tym również studentki, które zajmowały się m.in. kolportażem nielegalnych – z punktu widzenia władz – wydawnictw. Cena za działalność opozycyjną często była bardzo wysoka. Studentów, jako więźniów politycznych, nie trzymano razem. Rozrzuceni byli po różnych celach i siedzieli z pospolitymi przestępcami. Pominąć nie można również działalności duszpasterzy, którzy stanowili nie tylko duchowe wsparcie dla opozycjonistów. Aktywna działalność studentek w duszpasterstwach akademickich, zarówno przed rokiem 1980, jak i w późniejszym okresie „podziemnej” działalności „Solidarności”, także nie może umknąć uwadze. Dzięki takim postawom opozycja w Białymstoku niebędąca w centrum wydarzeń nie pozostawała całkiem niema. Reasumując, problematyka historii kobiet poruszana jest przez historyków coraz częściej, ale nadal stanowi interesującą przestrzeń badawczą dla specjalistów różnych okresów. Przedstawiony przeze mnie artykuł z pewnością nie wyczerpuje całego tematu i pozostawia pole do dalszych badań.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum IPN Oddział w Białymstoku
Archiwum Państwowe w Białymstoku

OPRACOWANIA

- Bondaryk K., *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Białymstoku w latach 1980–1981*, Białystok 1999.
- Danilecki T., *Między Marcem a Sierpniem. Przykłady postaw opozycyjnych mieszkańców Białostocczyzny w końcu lat sześćdziesiątych i w latach siedemdziesiątych XX w.*, „Studia Podlaskie” 2018, t. 26.
- Duszpasterstwa środowiskowe w latach 1945–1989. Archidiecezja krakowska*, red. C. Kuta, J. Marecki, Kraków 2014.
- Dworaczek K., *Burzliwa dekada. NZS we Wrocławiu 1980–1989*, Warszawa 2012.
- Kietliński M., *Ćwierć wieku podlaskiej „Solidarności”. NSZZ „Solidarność” Region Białystok 1980–2005*, Białystok 2005.
- Kietliński M., *Niezależny ruch młodzieżowy na Białostocczyźnie w latach 1980–1989*, Białystok 2005.
- Kietliński M., *Szkice do dziejów stanu wojennego w województwie białostockim*, Białystok 2012.
- Kurpierz T., *Zbuntowani. Niezależne Zrzeszenie Studentów w województwie katowickim 1980–1989*, Katowice 2012.
- Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981. Wybór dokumentów*, oprac. K. Dworaczek, Warszawa 2012.
- Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów*, t. 1: 1980–1981, oprac. H. Głębocki, M. Kasprzycki, Kraków 2014.

- „Oaza wolności”. *Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011.
- Przybysz M., *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945–1989*, Łódź 2008.
- Sychowicz K., NSZZ „Solidarność” Region Białystok [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 5: *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Sychowicz K., *Pięć lat infiltracji. Kuria białostocka za rządów biskupa Henryka Gulbinowicza (1970–1975)* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009.
- Sychowicz K., *Przyjaciel Sługi Bożego – ks. Stanisław Suchowolec (1958–1989)* [w:] *Niezlomni ludzie Kościoła – sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011.
- Sychowicz K., *U progu przemian. Władze komunistyczne wobec Kościoła katolickiego w Polsce północno-wschodniej w latach 1975–1980* [w:] *PRL na pochylni (1975–1980)*, red. M. Bukała, D. Iwaneczko, Rzeszów 2017.
- Sychowicz K., *Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych w województwie białostockim w latach 1944–1975*, Białystok 2012.
- Środowisko studenckie w krajach bloku sowieckiego 1945–1990, red. K. Dworaczek, K. Łagojda, Wrocław–Warszawa 2020.
- Świętochowska E., *Formy działalności kobiet w białostockiej opozycji w latach osiemdziesiątych XX wieku* [w:] *Pleć buntu. Kobiety w oporze społecznym i opozycji w Polsce w latach 1944–1989 na tle porównawczym*, red. N. Jarska, J. Olszek, Warszawa 2014.
- Werra Z., *Idea społeczeństwa obywatelskiego w działalności „pierwszego” NZS-u (1980–1981)* [w:] *O Polskę wolną! O Polskę solidarną! NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1989*, red. W. Polak, S. Galij-Skarbińska, V. Kmieciak, M. Białkowski, J. Kufel, P. Ruchlewski, Gdańsk 2011.
- Wybraliśmy wolność. NZS Białystok 1980–1990*, red. A. Malczyk, J. Żabiuk, Białystok 2014.
- Zavadzka A., *Duszpasterstwo polskie na Wileńszczyźnie w okresie sowieckim (1944–1990)*, Białystok 2017.

Opposition activity of students from the Academic Chaplaincy and NZS in Białystok at the turn of the 1970s and 1980s

Students were active in the anti-communist opposition. At the end of the 1970s and the beginning of the 1980s, their activities focused on the academic ministry and the NZS. Women also play an important role in this.

The article presents the attitudes of female students during the birth of “Solidarność” and during the martial law period. The students took part in anti-communist demonstrations, in the distribution of illegal publications and were accused in the famous “Proces 21” in the Białystok region. More over, they were under the supervision of the communist repression apparatus.

Słowa kluczowe: komunizm, opozycja, stan wojenny, województwo białostockie, duszpasterstwo akademickie, NZS

Keywords: communism, opposition, martial law, Białystok voivodeship, academic chaplaincy, NZS

MAREK KOZAK – pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Białymstoku, uczestnik Centralnego Projektu Badawczego: „Podziemie, »Solidarność« i opór społeczny 1944–1989”.